

EN FYNSK SLÆGTSGÅRD OG DENS BEBOERE INDTIL UDSKIFTNINGEN

Af *H. P. Langkilde* †

I.

Det er med Rette gjort gældende, at Betegnelsen Slægtsgård bør anvendes med en vis Varsomhed: Udsiftningen betød jo et afgørende Brud med Fortiden, idet en Mængde Gårde mistede Forbindelsen med den Toft, hvorpå de fra ældgammel Tid havde ligget, og deres Navn, hvis de har noget, indeholder ikke sjælden en Hentydning til den nye Beliggenhed, de fik ved Udflytningen. Men den gamle fynske Gård, for hvis Historie op til Udsiftningen den følgende Fremstilling gør Rede, har ligget, hvor den ligger nu, og båret sit Navn siden Middelalderen, og i mer end Halvdelen af det siden da forløbne Tidsrum har den været beboet af den samme Slægt, i hvis Besiddelse den stadig er. Denne Gård, *Langkildegård* i Lunde Sogn, Svendborg Amt, nævnes første Gang 1497 i et af Fynbo Lands-ting udstedt Tingsvidne — herom senere. At Stedet har været beboet længe forud, er der imidlertid ingen Tvivl om. Lidt Syd for Gården ligger der en Høj, som fra gammel Tid er blevet kaldt „Herregården“. Første Udgave af Traps Beskrivelse af Danmark siger, at der på det Tidspunkt (1858) fandtes Murbrokker og Spor af Grave på Stedet. Selve den kratbevoksede Høj, som bærer Navnet „Herregården“, er nu næppe et Voldsted, men snarere en af de Gravhøje, hvoraf der har været flere i Omegnen; men Murbrokkerne kan formentlig godt have været Rester af en middelalderlig Bygning, i så Fald vel en Væbnergård, Bolig for en Mand af Lavadelen. Sporene af den har vedligeholdt Mindet om, at her engang har ligget en „Herregård“,

og denne Betegnelse er så, da Tidens Tand og Plovens Vandring over Stedet havde udslettet alle klare og tydelige Spor, blevet overført på den nærliggende Gravhøj.¹

Gårdens *Navn* har undergaaet visse Forandringer i Tidens Løb. Formen Langkildegård er først officielt fastslået i Matriklen af 1844 og bruges i Reglen ikke i daglig Tale på Egnen; der hedder Gården simpelthen Langkilde. Dette Navn, der var Stedets, før det blev Slægtens, kunde lede til den Formodning, at der er eller har været et Kildevæld i den nærmeste Omegn, som har været bestemmende for den første Beboers Valg af denne Boplads. Denne Formodning synes at få en vis Støtte i den Kendsgerning, at Stedet i udpræget Grad er et Vandskelsknudepunkt²: fra Gårdens Marker løber der Vand til Odense Fjord (ad Hågerup Aa), til Store Belt (ad Stokkebæk) og til Lille Belt (ad Højerup Aa), og som vi skal se, har der i hvert Fald til Udskiftningen været Vandløb i umiddelbar Nærhed af Gaarden, som var anselige nok til at have Navne og danne fremtrædende Skillelinier i den fælles Bymark. Det kan derfor virke overraskende at høre, at det med ret stor Sikkerhed kan fastslås, at *Navnet overhovedet intet har med Kilde at gøre*. Der foreligger et ret stort sprogligt Materiale til Afgørelse af Spørgsmaalet om Navnets Oprindelse, idet Gården nævnes atter og atter i Jordebøger, Regnskaber og andre Dokumenter fra Reformationstiden og frem gennem de påfølgende Aarhundreder. Den sprogvidenskabelige Sagkundskabs Skøn over dette Materiale³ går ud på, at sidste Del af Navnet oprindelig har været *Kile* eller måske rettere *Kiel* — i hvert Fald ikke *Kilde*. Denne Tydning af Navnet passer godt ind i det Billede, der fremkommer ved et egnhistorisk Tilbageblik på Forholdene i Lunde Sogn.

Af de tre Landsbyer i dette Sogn: Lunde, Høje og Bobjerg, ligger de to første tæt ved hinanden i det sydvestlige Hjørne, Bobjerg lidt nordligere, og der har i ældre Tid næppe været samlede Bosættelser i nogen anden Del af Sognet. Høje var Hovedbyen,⁴ og lige til Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev Sognet hyppigt kaldt Høje

eller Højslunde Sogn. De tre Byer dannede eet Ejerlaug, hvis Bymarker endnu omkring Aar 1700 i Hovedsagen lå inden for den Fjerdedel af Sognet, hvor Byerne findes. Øst for den snorlige Linje, som den i Slutningen af det 18. Aarhundrede anlagte Landevej trækker tværs gennem Sognet fra Nord til Syd,*) var Terrainet opfyldt af større eller mindre Skove og sumpede Strækninger, hvis Opdyrkning vel var påbegyndt, men ikke i en sådan Udstrækning, at det kunde tilskynde nogen til at slå sig ned derude. Lige til Udskiftningen 1795 boede der næsten ingen uden for Landsbyerne i Lunde Sogn.⁵ Kun på tre Steder var der Bosættelse af nogen Betydning: oppe mod Nord ved Sognegrænsen lå den Gård, der endnu bærer Navnet Vanmose Hus, og ved den modsatte Sognegrænse, mod Syd, lå de to, også endnu eksisterende Gårde Kokkenborg og Ellehave. Alle tre var de Enestegårde, der var uden for det Fællesskab, som omfattede Landsbyerne, og deres Tilstedeværelse herude kom ikke til at spille nogen Rolle i Opdyrkingen af den vidtstrakte østlige Alminding. Men engang i Middelalderen må der have været en Mand i Bobjerg⁶, som besluttede at bryde nyt Land ude i Skovegnene mod Øst. Han opretholdt sit Fællesskab med de andre Bymænd og havde stadig sine Agre i Bymarken; men som sit Særeje opdyrkede han en langstrakt, ryddet Strimmel Land, der i den midterste Del af Sognet strakte sig fra den ældste Bymark, Gammelhøjs Mark, og østpå. Fra Bakkerne ved Bobjerg kunde man se ind i denne Rydning i Skoven. Bønderne kaldte den *Lange Kile*.

Billedet af det gamle Lunde Sogn før Udskiftningen træder klart og tydeligt frem gennem de efterladte Forarbejder til Matrikullen af 1688.⁷

En Dag midt på Sommeren 1682 kom Landmålerne med deres Stokke og Målekæder til Lunde Sogn for, som det hed i deres Instruks, at „måle, granske og taxere“ alle Agre og Jorder i Sognet. De kom fra Bolteskov, hvor de lige havde afsluttet Opmålingen af en Del af Ringe Sogn, og nogle Mænd fra Nabosognene var tilsagt til

*) Se Kortskitsen S. 259.

at møde dem og stå dem bi med Takseringen af Jorderne. Desuden var der antaget Folk til at „gå med Kæderne“, og Beboerne i Sognet havde fået Pålæg om at udpege deres Agre i Bymarken. Efterhånden som Arbejdet skred frem, blev Resultaterne nedskrevet i en Protokol, Markbogen, hvorfra det følgende er hentet.

Arbejdet er foretaget på den Måde, at Landmålerne er gået fra Mark til Mark og har målt Længden og Bredden af de Agre, som hørte til de forskellige Gårde i Sognet. Når man åbner Markbogen, møder man derfor Tal og Udregninger Side op og Side ned; men ind imellem findes der også Oplysninger af anden Art. Vi får således Markernes Navne at vide og kan slutte os til deres omtrentlige Beliggenhed. De største Marker er endvidere delt i Vange, der også har Navne, og vi får et Indtryk af Jordens Beskaffenhed og Landskabets skiftende Karakter. Endelig får vi et levende Indtryk af, hvor spredt den enkelte Gårds Jorder lå rundt om i Bymarken; — Manden på Langkilddegården havde sine Agre i Fællesskabet på godt et halvt Hundrede Steder rundt om i hele Lunde Sogn.

En Del af de gamle Navne på Marker og Vange er efter Udskiftningen gået over på de udflyttede Gårde, af og til i en noget mistydet Form. Det er umiskendeligt, at i Markbogen får vi disse Navne i hvad man kunde kalde den originale Aftapning: her har Landmålerne gået sammen med Bønderne på Stedet og har hørt dem benævne Vangene, efterhånden som man tog fat på Opmålingen. Langkilde gengives Langkihl eller Langkiel; i selve Matrikelprotokollen, hvor de med Egnen fuldstændig ukendte Kommissarier har ladet Navnet indføre, står der Landkilde.

Sognets ældste og bedst opdyrkede Marker lå, som det var at vente, omkring de tre Landsbyer. At der selv her var ikke så helt små skovklædte Stykker, fremgår af Forhørene i den senere omtalte Retssag af 1696; der nævnes her Skovstykker i de gamle Bymarker, som skulde være store nok til, at adskillige Svin kunde opføres der.

Centralt og omfattende selve Landsbyerne lå *Gammelhøjs Mark*⁸; en „Gammelhøj“, vel sagtens en Gravhøj, der siges at ligge i denne

Mark, har formentlig givet den Navn.*) I 1682 lå Marken efter Turhen som Fælled. Mod Syd, grænsende op til Kirkeby Sogn, lå *Sunds-mark*, der i 1682 var tilsået med Rug, og yderst mod Vest, grænsende op til Hundtofte Bys Marker, lå *Surhøjs Mark*, hvor der var sået Byg.

Hver af disse Marker er inddelt i Vange og Skifter, der også har særlige Navne. Spor af Solskifte kan påvises enkelte Steder, men som Helhed må det forekomme én ubegribeligt, at de 27 Parthavere i Fællesskabet har kunnet holde Rede på deres spredte Lodder rundt om i Sognet.

Foruden de tre gamle Bymarker er der nemlig en Del Vange, som er Resultatet af en Bestræbelse for at få Almindingen opdyrket. Nord for Gammelhøjs Mark lå Mørkebøge Vænge, sydligere Knøsevænge og Lellings Vænge og helt mod Syd Møllehave Vænge. Men medens de fuldt opdyrkede Marker havde Agrene liggende som parallelle Striber i regelret Rækkefølge, lå de herude — til Fortvivlelse for Landmålerne — ofte „hid og did mellem Buskene“, „ingen red Jord til at begynde på“. Under Opmålingen herude gav det sig oven i Købet til at regne uafbrudt, Dag efter Dag. Det var strengt pålagt Landmålerne, som var på fast Løn, at arbejde vedholdende og ikke tage sig Fridage, men her blev Vanskelighederne for store. Dyngvåde kom Folkene efter en Formiddags Arbejde tilbage til Høje d. 28. Juli; — og nu var de Mænd, der skulde gå med Kæderne, ikke til at få med ud til Målestedet igen, ligesom Bymændene, der havde Agre derude, ikke havde megen Lyst til at trave derud for måske at udpege „et stöcke suur spie jord“, som ikke var af større Værdi, end at det kun ansås for egnet til Dyrkning i 2 Aar, for derefter at hvile i 20! De følgende Dage anføres „Reggen Verligs forhindring och Veiens Langhed“ jævnlig som Grund til, at man har måttet blive hjemme; — „mens jmidlertid hafuer wij Regnet udi quadrat allen“, tilføjes der undskyldende. Det er muligt, at Tilbøjeligheden til at blive hjemme under Tag og regne udi Kvadratalen har taget lidt af Farten af det

*) Navnet Gammelhøj er stadig knyttet til en som Grusgrav udnyttet Bakke lidt N. Ø. for Høje. Den er antydet på Skitsen og mærket GH.

påbegyndte Arbejde, og at Bønderne — som det blev påstået var Skik — har benyttet Lejligheden til at traktere Landmålerne for at stemme dem gunstigt. Et Faktum er det, at Udregningen af og til ikke er lykkedes helt.

Da man kommer til Langkildegården, viser det sig, at denne Gård i sin umiddelbare Nærhed har tre ret store Løkker, som den selv har opdyrket og indhegnet: Øverste Løkke, Østerløkke og Mølle-Løkken, der udgør et lille privat Trevangsbrug uden for Fællesskabet. De siges at ligge i Skoven, er altså Rydninger i denne; og de må antages at være Resultater af et Opdykningsarbejde, der er påbegyndt Aarhundreder forud, længe før Fællesskabets mere nølende Initiativ fik sat noget lignende i Gang. Forspringet blev opretholdt lige til Udsiftningen, og dette er en af Grundene til, at Gården gik ud af Fællesskabet som en større Gaard end de andre.

Hvis man fordyber sig i Markbogen for Lunde Sogn, bliver det hurtig klart for én, at her afviger Billedet af Bymarkens Inddeling og Jordens Fordeling væsentlig fra det skematiske, let overskuelige Billede, vi kender fra historiske Håndbøger. Vi er i en udpræget Skovegn, hvor små Skovpartier, Trægrupper og Krat gør det yderst vanskeligt at få Overblik over Forholdene. Landmålerne, der kommer hertil, ukendt med Eggen, er Gang paa Gang i Vildrede med, hvor de skal tage fat; — Agerstumper, „Hutter“ og halvt opdyrkede „Skovmål“ ligger hulter til bulter „och ey udj Aggere eller schift, mens dér er et stycke och dér det andet“. Dertil kommer så, at Arbejdet er dårlig tilrettelagt. Det mest rationelle vilde naturligvis have været at overdrage Opmålingen af hele Sognets opdyrkede Areal som samlet Opgave til et enkelt Målehold. Men således har man ikke båret sig ad: det ene Målehold afløser det andet, flere Steder endog midt i et Agerskifte, og Markbogen er blevet til ved, at de forskellige Holds Protokoller er bundet ind i eet Bind. At uddrage de enkelte Gårdes Areal heraf er en lidt indviklet Opgave, og det er næppe uretfærdigt at sige, at den er mangelfuldt løst. Bønderne har i Almindelighed været ude af Stand til at kontrollere Rigtigheden af de indførte Tal,

men en enkelt, Herredsfogden Morten Pedersen Skield, der havde en Gård i Høje, synes at have protesteret: af Modelbogen fremgår det, at 59828 Kvadratalen (over 4 Td. Land!), „som ham vrangeligen var paaført“, i Virkeligheden hører til den ene af de to Ødegårde i Høje, der hørte under samme Herskab. Ved at se på Modelbogens Folio for disse Gårde, forøges Forvirringen, for det viser sig, at godt $\frac{1}{2}$ Td. Land af den vrangelig indførte Jord hører til en Gård i Lunde!

Meget bevendt har de tilforordnede Landmålere næppe været. De har kun kunnet måle Jorden op Ager for Ager efter Opskriften: Længde (f. Eks.) 140 Al., Bredde i den ene Ende 12, i den anden 14 Al. — giver $\frac{12 + 14}{2} \times 140 = 1820$ Kvadratalen. Nu havde Langkildegaarden som nævnt 3 Løkker som Særeje, et lille privat Trevangsbrug, som ikke kom Fællesskabet ved. Formålet med Opmålingen af disse 3 Løkker måtte være at få bestemt deres samlede Areal; hvor brede og lange Agrene var, havde jo ingen Betydning. En samlet Opmåling havde derfor været det naturligste og simpleste — men nej: hele den lille Skare — Landmåler, Skriver, Takseringsmænd, Folkene med Målekæderne og Fæsteren Anders Eriksen — traver Ager op og Ager ned, mens Regnen siler ned og forvandler de udrænnede Marker til et Pløre — med det Resultat, at der til Slut foreligger omtrent halvandet Hundrede Udregninger af ovennævnte Art, — og deres Tal lægger man så sammen!

En vis Begrundelse for denne Vidtløftighed kan imidlertid nok gives. Der var nu først den nedarvede og indgroede Forestilling, at den enkelte Ager er en lille selvstændig Mark, et Stykke Pløjeland med Grænser, som det ved al Rebdragnet gjaldt om at få nøje bestemt. Dernæst må det indrømmes, at da to af Løkkerne var tilsæt, vilde den sædvanlig anvendte Fremgangsmåde ved Landmåling, der kræver en „Hovedlinje“, en Diagonal, afstukket, have visse Ulemper, som man undgik ved kun at færdes i Agerrenen. Og endelig frembød selv disse Løkker, der lå tæt op ad Gården og øjensynlig var Genstand for dens særlige Omhu — kun eet Sted er der en endnu ikke fjernet Egestub — ikke samlede Flader af nogenlunde overskuelig Art; Agrene

lå kun for en Dels Vedkommende Side om Side; jævnlig lå de som „Hutter“ for sig, og af og til løb en „Kiel“ ind i den omliggende Skov. En mindre rutineret Opmåler kunde altså nok føle sig fristet til at foretrække de gammeldags Målemetoder.

Medens det ved Tydningen af Navnet som sagt blev nødvendigt at opgive Tanken om et sprudlende Kildevæld, er det ikke usandsynligt, at to Vandløb kan have haft den Betydning at anvise den ukendte Skovrydningsmand et Sted, hvor Kilen med Fordel kunde drives ind i Skoven. Et Studium af Geodætisk Instituts Kort over Eggen fører naturligt til den Antagelse, at der lige Syd om „Herregården“ har løbet en Syd fra*) kommende Bæk med Fald mod Vest og med Afløb til Højerup Aa; — og at der i mindre end 400 m Afstand længere mod Nord har løbet en anden Bæk, hvis Forløb mod Vest i Retning af Højes Ris og videre mod Hågerup Aa er let at følge. De to Vandløb, som nævnes i Markbogen: Stendebækken (Læsningen er her noget vanskelig) og Vrangbækken, kan være disse to Bække, som senere Opdyrkning og Afvanding har reduceret til uanselige Grøfter.

Af Sognets ca. 3180 Td. Land var i 1682 kun 858,6 opdyrket, d. v. s. godt $\frac{2}{3}$; — Resten lå hen som Skov, Mose og uopdyrkede Lysninger i Skoven.

Lunde Sogn dannede som nævnt — de tre Enestegårde fraregnet — eet Ejerlaug, men Ejerne var ikke de enkelte Gårdmænd; disse var i 1682 alle Fæstere under et eller andet Herskab, og dette skiftede ret hyppigt ved Salg, Mageskifte, Arv eller Pantsætning. Man får Indtryk af, at Bøndergodset i dette afsides liggende Sogn, som ikke selv rummede nogen Hovedgård, ansås for særlig egnet til at tjene som Skillemonnt, når Transaktioner fandt Sted mellem store Folk. Hen mod Udskiftningen er det, som Ejerforholdet er faldet til Ro derved, at så at sige alle Gårdene er kommet under Godser i Sognets Nærhed eller er blevet Selvejergårde. Men uanfægtet af Ejerskifter var Livet

*) Stednavnene *Mølle-Løkken* og *Møllehaugen* antyder, at der et Sted her har været en af de primitive Vandmøller, som var i Brug allerede i Middelalderen. Under den forrige Ejer blev der fundet Rester af Stativ til et Vandhjul.

inden for Fællesskabet i øvrigt gået sin Gang i Aarhundreder: By-mændene var kommet sammen og havde truffet Beslutning om Pløjning, Såning og Høst, om Gærders Opsætning og af og til om Inddragning af en Smule ny Jord til Dyrkning. At Landgilden svarede til vekslende Herskaber, gjorde mindre til Sagen, for den holdt sig nogenlunde uforandret gennem lange Tidsrum. For Langkildegårdens Vedkommende er den engang i Middelalderen sat til $\frac{1}{2}$ Td. Smør, hvilket er karakteristisk for Gårde af dens Art: Landgilden svarede jo væsentlig in natura og fastsattes efter, hvad vedkommende Gård med Sikkerhed kunde antages at producere; og en Gård, der lå af-sides i en Skovrydning, havde altid Mulighed for at have Køer græs-sende i Skoven, men dens Korndyrkning kunde slå fejl. I en af de ældste Jordebøger over Gods i Høje Sogn — fra Christian III's Tid — finder vi f. Eks. en Gårdmand i Bobjerg sat til følgende Landgilde:

2 ørte*) rw (ru = Rug)
 2 ørte biug
 1 faar
 1 lamb
 2 ges
 4 høns
 1 marc eritz (Arbejdspenge)

Som man ser: ingen Smør. Så følger „Langkiil“: $\frac{1}{2}$ Td. Smør — og intet andet.

Foruden Kohold var der en Indtægtskilde i Opføddningen af Svin i Skoven; Langkildegården var fra gammel Tid sat til 36 Svins Olden. Dette fører imidlertid ind på en nærmere Omtale af Skovrettighederne i Sognet.

En Fæster havde Ret til at benytte den Jord, som ved Rebning var tillagt hans Gård, men hvis der fandtes Skov — og i Lunde Sogn var der Skov, samlet eller klatvis, overalt — gjaldt der særlige Regler for dens Benyttelse. I Reglen kunde Bonden tage Gærdseltræ i Under-

*) En Ørtug = 10 Skp.

skoven og i et vist Omfang Brugstømmer af ikke-oldenbærende Træer. Han kunde endvidere lade et nærmere fastsat Antal Hoveder græsse i Skoven; — men han måtte under ingen Omstændigheder forgribe sig på Storskovens Ege- og Bøgetræer, og Svin, som han ønskede at sende på Olden i Skoven, skulde „brændes“ ved Herskabets Foranstaltning, og dette betaltes der for, — f. Eks. med 1 Svin for hver 6 eller 8, der sendtes på Olden. I Lensregnskaber fra den Tid, Lunde Sogn for største Delen var under Kronen,⁹ finder vi Aar for Aar opført, hvad der er indkommet som Oldengæld, og hvormeget der er solgt Træ for. Der var en Foged til at hævde Kongelig Majestæts Skovrettigheder i Lunde, Stenstrup og Kirkeby Sogne, og han så ikke gennem Fingre med noget. Jep Kier i Dongs Højerup fik 1619 seks Svin konfiskeret, som han havde sendt til Skovs uden at lade dem „brænde“. Samme Aar har Fogden fra Storskoven solgt 63 Læs Ved til 12 Skilling Læsset. End ikke en Eg, som stod på en Bondes Toft, måtte han forgribe sig på uden at få den udvist af Herskabet. Derimod havde han i hvert Fald i dette Sogn Ret til de Stubbe, der stod tilbage, når store Træer var fældet. Af dette „Stødbrende“ blev der brændt Trækul, der ofte forekommer som Del af Landgilden („Ydekul“).

For Langkildegårdens Vedkommende skifter Herskabet på følgende Måde:

Umiddelbart før Reformationen hørte Gården ind under Stiftet og overgik derpå sammen med andet kirkeligt Gods til Kronen.¹⁰ 1629 bortskødedes den til Jacob Ulfeldt¹¹, der da var Lensmand for Nyborg Len, og som tidligere havde haft den som Pant for ydet Forstrækning til Kongen. Jacob Ulfeldt døde 1630, og Gården tilfaldt hans Datter Karen, der var gift med Oluf Brockenhus til Hjuleberg. Denne bortskødede den 1642 til sin Svoger Jesper Friis til Ørbæk-lunde¹². Jesper Friis døde 1643, og Langkildegården indgik ved Skiftet efter ham i en Søsterlod, som tilfaldt Datteren Anne¹³. Der synes dog at have været opretholdt et vist Ejendomsfællesskab mellem Jesper Friis' Børn, og det synes endvidere, som disse i Pengevanskeligheder

en Tid har pantsat Gården til Arent v. d. Kuhla til Løjtved eller hans Enke Anne Vind, der i Begyndelsen af 1680'erne anføres som dens Herskab.¹⁴ 1689 bortskøder Niels og Henrik Friis imidlertid deres Fædrenegård Ørbækklunde og under den Langkildegård til Assessor Mathias Rosenvinge¹⁵. Det er ham, der 1705 bortfæster Gården til den første Repræsentant for den Slægt, der siden har båret dens Navn. Rosenvinge døde 1714, og fra hans Enke, Anna Margrethe Wulff, overgik Godset Ørbækklunde 1752 til Etatsråd Niels Bang Himmelstrup. Dennes Enke giftede sig med Stiftamtmand i Viborg Caspar Herman von Heinen¹⁶, hvis Svigersøn Carl Adolph von Linstov senere overtog Godset. Efter denne sidste Ejers Død blev Ørbækklunde stillet til Auktion 1781.¹⁷ Men Langkildegården solgtes for sig, og det var dens daværende Fæster, Hans Hansen Langkilde, der fik den tilslået.

Den Omstændighed, at Bøndergodset i Lunde Sogn idelig var gået fra Ejer til Ejer, gør det forståeligt, at der efterhånden kunde opstå nogen Uklarhed med Hensyn til det udviklede Spørgsmaal om Skovrettigheder og Græsningsrettigheder. Tvistigheder, der var opstaaet, havde dog ikke givet Anledning til større Retssager, før Mathias Rosenvinge kort efter Overtagelsen af Ørbækklunde blev stillet over for ret vidtgående Krav, der oven i Købet blev fremsat på Kongelig Majestæts Vegne.

Sagen indledes meget dramatisk derved, at Rosenvinge ved Mikelsdagstid 1691 lader sin Foged udvise og fælde en Del Ege- og Bøgetræer, som han mener vokser på hans (Langkildegårdens) Grund. Som Jurist går han formelt korrekt til Værks: han sætter sit Skovstempel med M. R. på Træstammen og Stubben. Her er altså ikke Tale om Smughugst, men om en lovformelig Tilkendegivelse. En meget dristig Tilkendegivelse, for flere af de omkringstående Træer bar Mærke af et andet Stempel: et kronet Cv! At det ikke er Pindebrænde, Rosenvinge er ude efter, fremgår af, at Træerne er fra 6 til 12 Al. i Omkreds; — en Eg af sidstnævnte Størrelse er jo en Sjældenhed nu til Dags og findes på Fyn næppe andre Steder end muligvis

i Skovene ved Ravnholt. Rosenvinges Dristighed vakte den største Opsigt, og Kongelig Majestæts Skovrider Christen Koch skyndte sig at indberette Sagen til Amtet, der atter spurgte sig for i Rentekamret. Det høje Kollegium bladrer i sin Protokoller, men kan ikke udtale sig med Bestemthed — Sagen må gå til Afgørelse ved Lands Lov og Ret.

Den 18. Juni 1696¹⁸ mødte da for Sunds-Gudme Herreds Ting Sgn. Niels Hansen på Kronens Vegne og Mons. Niels Nielsen, Fuldmægtig på Ørbækklunde, på sit Herskabs Vegne; og indkaldt som Vidner var en Del Mænd fra Bobjerg, Høje og Lunde.

Ved Matrikuleringen 1688 var Kronens Skovrettigheder i Sognet noget summarisk og på et lidt løst Grundlag anslået til 300 Svins Olden, og en Jordebog nævnedes, hvor Skovmålene fandtes: Højcs Ris, Øksenhaugen, Mørkebøge, Bobjerg Vænge og Tofte, Gammelhøjs Mark, Mølle-Hauge Vænge, Bogvænget, Storestens Hauge og Sønderhøjs Mark. Kronen ønskede nu sin Ret til disse Skovarealer fastslået.

Vidnerne kaldes frem og afgiver deres Forklaring. Den går i Hovedsagen ud på, at Kronens Skovbetjente, så længe de mindes, er optrådt, som om Skovene var kongelig Ejendom: de har udvist Træer og brændt Svin, når Olden var. Hvad specielt Langkilddegårdens Skovmål angår, så var disse blevet indhegnet på Kronens Vegne,*) og Gårdens Fæster havde kun brugt af Underskoven og ladet Kreaturer græsse i Skovene. Langkildemanden havde i det hele kun rebdragne Skovmål inden for sine Løkker; andet Steds i Sognet havde han nok sådanne Mål anvist ligesom andre Fæstere, men de var ikke rebdragne.

På dette Tidspunkt i Vidneafhøringen bryder Niels Nielsen ind med et skarpt direkte Spørgsmål: Tør Vidnet med god Samvittighed påstå, at Skovbetjentene har været fuldt berettigede til at gøre, som de har gjort? Det pågældende Vidne går i Stå og kan nu kun sige, at Skøder og slikt må vel kunne oplyse Sagen. De følgende Vidner

*) Dette vil dog formentlig kun sige, at Skovbetjentene havde vedligeholdt Gårdens gamle Indhegninger.

er kendelig forsigtigere end de første; de begynder vel med at oplyse, at de husker 20, 24 ja helt op til 50 Aar tilbage i Tiden, men det viser sig, at de fra denne anselige Aarrække i Virkeligheden ikke har bevaret Erindring om noget, der kan opklare den foreliggende Sag. Og nu rykker Niels Nielsen frem med sit Bevismateriale: lovformelig tinglyste Skøder, Arveskifter og Jordebøger. Blandt disse Dokumenter kan nævnes et Pergamentskøde, udstedt i Odense i November 1642. Det er det, hvorved Oluf Brockenhus overdrager Langkildegården til Ejeren af Ørbæklunde, Jesper Friis (se S. 266). Dette Skøde findes endnu på Gården.*)

Dommen, der blev afsagt 20. Oktbr. 1696, fastslog Rosenvinges Skovrettigheder som Ejer af Langkildegård. To Aar senere¹⁹ indstævner han Ejerne af et Par andre Gårde i Sognet, nemlig Niels Kås til Lindskov og sal. Henrik Gyldenstjernes Enke, Fru Anne Helvig v. d. Kuhla til Boltinggård, for Herredstinget for at få anerkendt sin Ret til en Mark i Sognet, kaldet Ristet (?) med Skov og Underskov. Sagens Forløb er interessant derved, at der åbenbart blandt de indkaldte Vidner er Uvilje mod den energiske Rosenvinges Bestræbelser for at få Klarhed, hvor en vis tåget Uklarhed må anses for at være i Sognefolkernes fælles Interesse. Denne Gang møder der Folk op, som husker 60 til 70 Aar tilbage i Tiden; en af dem har tjent 9 Aar på Langkildegården før Svenskernes Indfald, og der blev dengang aldrig af Gårdens Ejer udvist Træer eller brændt Svin på den omstridte Grund. En mindes, at sal. Arent v. d. Kuhla til Løjtved, daværende Ejer af den ene Gård, udviste en Eg i et af Skovmålene; Vidnet var selv med at fælde og hjemage Egen — det skete „Vinteren før den store Formørkelse“.²⁰

Denne Gang gik Dommen Rosenvinge imod; men helt op til Udskiftningen og ikke mindst under denne dukker Spørgsmål om Ejer- og Brugerrettigheder jævnlige op og kræver en Afgørelse. Lidt efter

*) Naturligvis har det oprindeligt hørt til Ørbæklunde Godsarkiv, men er utvivlsomt udleveret, da Langkildegården 1781 blev solgt fra, idet dets Udredning af Gårdens Rettigheder måtte antages at være af Betydning ved den forestående Udskiftning (se S. 266).

lidt trækker da Lov og Ret sine Skillelinjer hen over den gamle Alminding, og ved Udskiftningen forvandles den til en Mængde skarpt afgrænsede Matrikelnumre.

En endelig Afgørelse af Ejendomsretten til Skovene i Lunde Sogn nås først i 1718. Kronen stod da over for Salget af en Del såkaldt Reluitions-gods (Pantegods), bl. a. en Del Gårde der i Sognet, og eventuelle Købere måtte naturligvis have klar Besked om, hvad der hørte til de Gårde, de bød på.*) Ved den Lejlighed foretoges der en Udskiftning af Skovene. Matthias Rosenvinge var da lige død, men han havde ført sin Sag sejrrigt til Ende: Langkildegården havde fået sin fulde Part af Skovarealet.

Det må forekomme Nutidsmennesker lidt besynderligt, at der endnu omkring Aar 1700 herskede så uklare Forestillinger om Besiddelsesforholdene i Sognet. Forklaringen må søges i de allerede nævnte Overgange fra en Ejer eller Panthaver til den anden, — oftest Folk, der boede fjernt fra Stedet og kun interesserede sig for, at den årlige Landgilde blev regelmæssigt ydet. Tager vi en Gård som den i Høje, hvis Skovrettigheder Rosenvinge forgæves søgte at hævde, var dens Skæbne i Løbet af 30 Aar følgende: 1664 bliver den af Kronen udlagt til Niels Banner og dermed lagt ind under Godset Rødkilde. Dette blev af Niels Banner solgt til en rig Tysker, Simon Foch af Hamburg, der imidlertid 1672 gik fallit. En af hans Kreditorer, Generalfiskal Christen Pedersen, fik ved Højesteretskendelse Ret til at gøre Udlæg i Boet — og Gården i Høje blev hans. Han døde 1683, og Gården tilfaldt ved Arv Rådmand Hans Stampe i København, fra hvem den overgik til hans Broder, Magister Henrik Stampe, Sognepræst i Horsens. Det var af ham, Rosenvinge 1694 købte Gården, — den syvende Ejer i det ovennævnte Tidsrum, eller mere korrekt: den sjette Panthaver, for Kronen var stadig den retmæssige Ejer, hvis Ret til at indløse sit Pant Rosenvinges Enke først 1719 fik frigjort sig for.

*) Kildehenvisning (Kommissionen af 13/7 1717 over Rytter- og Reluitions-godset på Fyn (R A).)

For Langkildegårdens Vedkommende var Forholdet jo det, at Jacob Ulfelt i 1627 havde fået Gården i Pant for ydet Forstrækning, men i 1629 var han blevet Ejer af den, og det var altså ikke et Pant, men et Stykke adeligt Jordegods, der overgik til hans Arvinger. I Pantebrevet af 1627 var der efter Sædvane indsat den Bestemmelse, at „dersom der er nogen Skov til fornævnte Gård, da skal han (Pant-haveren) sig intet dermed befatte i nogen Måde så og, dersom det er udi Vores Vildtbane, da skal han ikke derudi skyde eller skyde lade“. Naturligvis faldt denne Bestemmelse bort ved Gårdens Salg (Mageskifte) 1629, og når de kongelige Skovbetjente stadig kunde forholde sig, som om Skoven var Kronens, og når Folk på Egnen, ja selv Gårdens Fæster kunde gå ud fra, at sådan var det vel, så beroede det på, at Friiserne på Ørbæklunde var udygtige og efterladende Husholdere. De lod sig nøje med den halve Tønde Smør, som Gården betalte i Landgilde, og synes ikke at have skænket deres Rettigheder som Ejere af Skoven nogen Opmærksomhed; det var de kongelige Skovbetjente, der brændte Svin og fældede Træer — indtil Rosenvinge ved Mikkelsdagstid 1691 gav til Kende, at det agtede han fremtidig at gøre.

Forordningen af 23. April 1781, der i hele Landet satte fornyet Fart i Udskiftningen, synes også i Lunde Sogn at have fremkaldt Ønsket om at få ordnet Ejendomsforholdene efter de nye Linjer. I 1783—84 opmålte Landmåler S. Thorenfeld „efter samtlige høye og respective Lodseieres Forlangende“ hele Sognet og tegnede et Kort²¹ over det i Målestoksforhold 1 : 4000,*) et fortrinligt Arbejde, der desværre har mistet noget af sin Værdi ved en hårdhændet og hensynsløs Brug under Forarbejderne til Udskiftningen og senere til Matriklen af 1844. De „høye“ Lodsejere er Ejerne af Godserne Løjtved, Skjoldemose, Egeskov, Mullerup, Hvidkilde og Boltinggård; de „respective“ er en Del Selvejere i Sognet, deriblandt Hans Hansen Langkilde. I 1787 tog man for Alvor fat på Forarbejderne til Ud-

*) Forordningen af 1781 bestemmer, at en sådan Opmåling skal finde Sted, og at samtlige Lodsejere skal deltage i Udgifterne.

skiftningen, men en Række fortrædelige „Disputer“²² sinkede dem i høj Grad, og man var kommet helt hen til 1795, inden det blev til Alvor med „dette sær besværlige Fællesskabs Hævelse“. Ved Skt. Hansdagstid dette Aar brændte en Gård i Høje, tilhørende Kammerjunker Stie Tönsberg Schöller von Krogh til Løjtved.²³ Den nært forestående Høst gjorde det ønskeligt at få Gården opbygget så snart som muligt, men naturligvis vilde man ikke bygge den på et Sted, hvorfra den kunde risikere at måtte flytte ved den forestående Udskiftning, og Krogh stillede da det bestemte Forslag, at der skulde udlægges den en Grund i Øksenhaven ved Sognets Nordgrænse. Et Møde desangående blev holdt d. 15. Juli 1795 i Jørgen Hansens Gård i Bobjerg, og nu fandt der i ret hurtig Rækkefølge en Del Møder Sted, som resulterede i, at man d. 3. Oktober var nået til Enighed. En af Stifts-Landinspektør I. N. Berg udarbejdet Delingsplan var vedtaget, og alle Lodderne var afsat med Pæle; enhver kunde, som der siges, uden yderligere Opsættelse så sin Rug og køre sin Gødning ud. Forsvarligt Hegn skulde overalt være opsat til Mikelsdag 1796, ved Dong i Sognets sydøstlige Udkant helst allerede til næstkommende Knudsdag (d. v. s. 10. Juli 1796).

Tofterne, der hørte til de enkelte Gårde, blev forbeholdt de gamle Brugere til næste Aars Mortensdag. Og denne Dag, 11. November 1796, kan måske derfor regnes som det gamle Fællesskabs Dødsdag i Lunde Sogn. Fastsættelsen af nye Markskel var jo dog kun en „Rebdraging“ efter nye Principper; men på sin Toft havde hver Gård ligget fra Arilds Tid, og Afsked med den betød Afsked med Fortiden.

Med Langkildegården var det en anden Sag. For dens Vedkommende var Løsrivelsen foregået for Aarhundreder siden, da den Mand i Bobjerg, hvis Navn vi ikke kender, begyndte at rydde Skov østpå.

Opdyrkning, Skovrydning og Udskiftning har totalt omskabt den Del af Sognet, hvor hans Rydningsarbejde fandt Sted. Men på Udskiftningskortet træder det endnu ganske klart og tydeligt frem: Gården ligger midt i sine Marker, der som en lang Dobbeltkile peger fra de gamle Bymarker mod Øst.

II.

Lørdagen før Guds Legems Fest, den 20. Maj 1497, blev der på Fynbo Landsting afgivet et Tingsvidne af ejendommelig Art.²⁴ Borgere fra Byerne og „tho achte men aff huerth kirke sogen over all fyn“ var indstævnet som Vidner, og der blev forelagt dem nogle Rygter, som Sten Sture havde udspreddt i Sverige mod Kong Hans, bl. a. gående ud på, at han ved Misregimente og ublu Skattepålæg havde bragt det dertil, at Bønderne på Fyn og deres „hoff-fruer“ af Mangel på Heste og Øksne selv havde måttet drage Plov og Harve. De indstævnede Vidner erklærede enstemmigt, at dette Rygte var usandt; og i Slutningen af det udstedte Dokument nævnes blandt en Del „achte men aff huerths herrit“, som bekræfter, at således er der vidnet, en vis „matz griis i langkill“.*) Han optræder i en anden Retssag for Sunds Herreds Ting i 1501. Har det været en Adelsmand af beskeden Rang, og har han måske holdt til på „Herregården“? Er det muligvis ham eller en af hans Forfædre, der har ryddet Skov og bygget Gård, hvor nu Langkildegården ligger? Da vi atter hører om Gården, er den ikke hans, men er kommet under Fyns Bispestol. Uanfægtet af den stedfundne Kirkeforandring er den derefter overgået med sin Fæster Hans Andersen og den halve Tønde Smør, som er den årlige Ydelse, til sit nye Herskab: Kronen.²⁵ Hans Andersen er der endnu 1542, men i et Lensregnskab fra 1578 er han afløst af Jörren ij langkill, der det Aar har 16 Svin på Olden. Denne Jørgen, hvis fulde Navn er Jørgen Nielsen Bald, efterfølges omkr. 1610 af Jens Jørgensen, sandsynligvis hans Søn, og fra dette Tidspunkt kan det se ud, som en vis Kontinuitet har fået Fodfæste i Rækken af Fæstere — ikke saaledes at forstå, at Søn er fulgt efter Fader, men snarere således, at Gården er fulgt med Enken eller en Datter ved Fæsterskifte. Anderledes kan det vanskelig forklares, at en Sølvske og et Par store Tinfade, som øjensynlig stammer fra Jens Jørgensens Tid og er mærket

*) Udtryksmåden „i Langkilde“, som stemmer godt overens med den her givne Fortolkning af Navnet, er blevet anvendt på Egnen lige op til Nutiden. Min Farmor betegnede altid sin Svoger, Gårdens daværende Ejer, som *Henrik i Langkilde*.

med hans Navn, er blevet på Gården og findes der endnu. 1624 overtager Peder Hansen „den Gård Langkiil i Høje Sogn, Jens Jørgensen fradøde“.²⁶ Han betaler 100 Daler i Indfæstning; en halv Tønde Smør er stadig fastsat som den årlige Landgilde. Peder Hansen døde kort før Svenskekrigen og Landets Besættelse af fjendtlige Tropper. En Hans Pedersen Langkilde, der blev Student 1654 og sandsynligvis er hans Søn, så derimod Fjendtlighederne på nærmere Hold: han er blandt de Studenter, der gik til Volds og var med at væрге Hovedstaden mod Svenskerne. Han blev 1680 Præst i Ørsted i Odense Amt, idet han med næsten overdreven Grundighed overtog ikke blot Formandens Kald, men også hans Enke og hendes Navn: Arctander. Da Matriklen 1664 blev udarbejdet, hed Fæsteren på Langkildegård Jens Nielsen. Han efterfølges af Anders Eriksen, der er der, da Matriklen af 1688 bliver til. 1680 begravnes i Lunde en Jens Nielsen Langkjell; det må formentlig være den gamle Fæster, der som Af-tægtsmand er blevet på Gården. Anders Eriksen døde 1689,²⁷ og Enken Ane Rasmusdatter giftede sig med den nye Fæster Laurits Sørensen. Hun døde allerede 1692, og Laurits Sørensen giftede sig Aaret efter med Maren Pedersdatter, med hvem han havde 6 Børn, hvoraf de 3 dog døde som små. 1705 dør Laurits Sørensen højst ubejligt, lige som Høsten står for Døren. En Ordning må træffes snarest, og en Måned senere får en ny Mand Fæstebrev på Gården.

Fra ham og Laurits Sørensens Enke stammer den Slægt, der har haft Gården sidenhen, og som bærer dens Navn.

I Fæstebrevet af 1705 står der, at den nye Fæster er født i Espe. Herhen må vi altså søge for at få noget at vide om hans Afstamning.

Der boede omkring Aar 1610 en Mand i Espe, som hed Per Nielsen²⁸. Hans Gård, der var Fæstegård under Fjellebro, var en af de anseligste i Byen; han synes at have siddet godt i det, og hans Søn Staffen Pedersen kunde overtage Gården efter ham. Staffen Pedersen døde mellem 1660 og 1664 og efterfulgtes som Fæster af sin Søn Hans Staffensen, — dog med Moderen, Maren Staffens, som myndig

sideordnet Partner. Der var altså ingen Brug for en ny Kone på Gården, og Hans Staffensen passerede de 32 som ugift. Men d. 16. Juli 1666 trolovedes i Lykke Jørgensens Hus i Espe Hans Staffensen og Anne Jørgensdatter, og i Oktober blev de unge viet. De havde bl. a. en Søn Staffen, der var selvskreven til at følge Faderen som Fæster af Gården, men han døde ung, efterladende sig en Søn, der også døde. Slægtens Tilknytning til Gaarden var nu truet, og det blev heller ikke i Espe, dens Mandsstamme kom til at fortsætte sin Tilværelse. Men i Maj 1681 fødtes i Hans Staffensens Gård en yngre Søn, som blev kaldt Rasmus. Aaret efter døde gamle Maren Staffens, 82 Aar, 9 Måneder og 13 Dage gammel, efterladende sin Sønnesøn en Arv, der synes at være gået videre til hans Efterkommere: — påfaldende mange af dem har opnået en høj Alder.

Muligvis har Arven også omfattet Kontanter. For da Langkildegården 1705 skal have en ny Fæster, er det Rasmus Hansen fra Espe, der møder frem og præsterer den efter Tidens Forhold ret anselige Indfæstningssum. Hans Fæstebrev, der er udstedt på Ørbæklunde, har følgende Ordlyd:²⁹

Jeg Matthias Rosenvinge til Ørbæklunde, Landsdommer udi Fyn og Langeland, gør hermed vitterlig, at jeg haver sted og fæst, såsom jeg hermed steder og bortfæster til Rasmus Hansen, fød i Espe her i Fyn, en min Gård Langkiil i Højslunde Sogn beliggende, som Laurits Sørensen sidst påboede og afdøde. Hvilken Gård fornævnte Rasmus Hansen straks tiltræder og den med al dens rette Tillæg udi Ager og Eng, Græsbed og anden Rettighed, som han haver at tage i vedbørlig Opagtning, sin Livs Tid skal nyde, bruge og beholde. Dog såfremt jeg eller mine Arvinger skulde blive til Sinds — som nu er mod Forhåbning — samme Gård til nogen at afhænde, som den selv nødig havde at bebo, skal Rasmus Hansen imod et Aars Opsigelse den kvittere,*) som han dog ikke skal være forbunden til, førend han den i ti Aar har beboet, og såfremt det inden seksten Aar efter dette Brevs

*) Danske Lov har en Bestemmelse herom, jvnf. Note 35.

Dato skulde ske, skal hannem hans halve Fæste igengives. Og som fornemmes, mellem ham og afgangne Laurits Sørensens Enke er sluttet Venskab, så at han hende tager til Ægte, så annammer han og nyder al til Gården hørende Sæd og Besætning efter senest derom udgangne Kongeforordning,*) og når Skifte efter Laurits Sørensen vorder holdt og sluttet, skal Rasmus Hansen, hvis Gården efter Dannemænds Syn vorder sat i Fæld for, hannem af Boen vorde udlagt, så at han derfor skal bekomme lovlig Fyldest. Hvorimod Rasmus Hansen bemeldte Gård skal forsvarligen i Bygningen vedligeholde og forbedre, så og den i Marken tilbørligen dyrke og dens tilliggende Løkker holde i god Hegn og Hævd. Skoven, som Gården hører, haver han særdeles at frede og opelske og for alting tilse, såvel uden Løkkerne som inden Løkkerne, at den ej vorder forhugget, såfremt han ej selv dertil vil svare, såsom han den i god Stand uden ringeste Grenes Afstævning på noget Træ, der for Skov-Skade kan regnes, antager; og som Underskoven og er i god Hævd, så må han deraf ej til Upligt hugge, men den og haver at opelske. Dog skal hannem ikke være forment Gærdselskov, Elleskov til Gårdens Lægter og andet Gårdens Bygning, så og Æretræ til egen fornøden Vogntømmer eller andet sådant sædvanligt, som Skoven uden Skade kan afhugges. Så skal han og nyde til Gårdens Bygning et Stedetræ**). Afgifter, Landgilde og Hovning af fornævnte Gård haver jeg forundt Rasmus Hansen på samme Måde, som hans Formand for ham haft haver, hvilket han i rette Tide årlig haver at svare og betale. Kongelige Skatter og Kontributioner, som i samme Gård svares bør, der allerede påbuden er, eller efter påbuden vorder, skal han betimelig klarere, og sig ellers efter Loven og kongelige Forordninger rette og forholde, så og være mig som sin Husbond og min Fuldmægtig i alle Måder hørig og lydlig. — Til Fæste haver han betalt 100 Rigsdaler.

Til Bekræftelse under min Hånd og Segl.

Ørbæklunde, 14de September Anno 1705.

M. Rosenvinge (L. S.)

*) Formentlig Forordn. 5/1 1701.

***) Et i Anledning af Stedsmålet (Indfæstningen) udvist Træ, sandsynligvis en Eg.

Det vil forekomme Nutidsmennesker, at det Venskab mellem den nye Fæster og Enken, som omtales i Fæstebrevet, var opkommet noget hastigt;³⁰ — salig Laurits Sørensen havde kun ligget i sin Grav på Lunde Kirkegård en Måneds Tid. Som bekendt så Datiden anderledes på det: hvad kunde være naturligere og lykkeligere for alle Parter end en Forening af de to, hvis Velfærd var knyttet til Gården! Det synes også, som Ægteskabet mellem den 24-årige Ungersvend og hans mindst en halv Snes Aar ældre Hustru har været lykkeligt. Maren Pedersdatter overlevede i øvrigt sin Mand og opnåede en høj Alder, — således øgende den Arv, som den tidligere omtalte Maren havde efterladt Slægten.

Hvad Rasmus Hansen ved sit Fæstebrev i øvrigt opnåede af mere materiel Art, må vist siges at have stillet ham gunstigt. Indfæstningssummen er ganske vist ikke ubetydelig efter Tidens Forhold, men Fæstet gjaldt for Livstid, og han var en ung Mand. Der var fra denne Tid en Tendens i Retning af at forhøje Indfæstningen, men holde Landgilden nogenlunde lav.³¹ De årlige Ydelser opgives jo ikke udtrykkelig, kun at de skal forblive uforandrede. En halv Tønde Smør udgjorde Hovedparten deraf, så længe Gården var Fæstegård; i øvrigt reguleredes Afgiften i Løbet af Aarhundredet. Den var i 1778, da Rasmus Hansens Søn døde, foruden Smørret 6 Rdl. i Oldengæld, hvilket gav Ret til at holde 36 Svin på Skoven, samt lidt Arbejde på Brændeskovgård, der også hørte under Godset, og nogle Ægter i Ny og Næ; — næppe meget: der tales i det senere omtalte Fæstebrev af 1736 om „den liden Hovning på Brændeskov“. Ved Aarhundredets Midte afløstes denne Pligt af en fast Pengeafgift på 8 Rdl. — Skoven ses af en Synsforretning af 1740³² at være holdt i god Stand, som Fæstebrevet påbød det; men der er utvivlsomt i Aarhundredets Løb sket en betydelig Udvidelse af Gårdens dyrkede Areal ved Fældning af enligstående Træer og Rydning af hele „Skovholme“. Ved selve sin Tilblivelsesmåde var Gården kommet i Besiddelse af Udvidelsesmuligheder, som ingen af de andre Gårde i Sognet havde: den var blevet til på et Tidspunkt, da enhver havde Ret til at lægge Beslag

på uopdyrket Jord i Almindingen, og dens første Ejere havde sikret sig deres Rettigheder ved at *hegne* om alt, hvad de kunde overkomme.*) „Langkildes gamle Løkker“ — det således indhegnede Areal — var et langt større Område end den Smule Agerland, der som Gårdens Særeje blev sat i Hartkorn 1688. Det drejede sig da kun om 12—15 Td. Land**); men 1770 hører vi om 50 Td. Land, som „fra gammel Tid“ har været indhegnet og nu er under Opdyrkning. Og Gårdens Rettigheder i det omliggende Skovland har ikke indskrænket sig her til. Retssagen af 1696 antyder jo, at Kronens Skovbetjente — sandsynligvis i god Tro — har lagt Beslag på Skovparter, som ved nærmere Prøvelse viser sig at tilkomme Langkildegårdens Herskab. Den Gård, som Slægten 1781 erhverver sig som Ejendom, er i Virkeligheden en ganske anden end den, som den havde fået i Fæste 1705. Dengang var der et Herskab, som forbeholdt sig Dispositionsret over al Skov „såvel uden som inden Løkkerne“; ved Købet af Gården fik den nye Ejer denne Dispositionsret, og der er sikkert i den påfølgende Tid gjort rent Bord overalt, hvor Træer og Trægrupper stod i Vejen for Markernes Opdyrkning. Den gamle Matrikulering svarede følgende ikke mere til Virkeligheden; da man 1802 i Anledning af en særlig Skatteudskrivning fastsatte Jordværdien af alle Ejendomme, blev en Tønde Hartkorn for Langkildegårdens Vedkommende sat til 550 Rdl., mens ingen anden Gård i Sognet kom over 450.***)

Rasmus Hansen og hans Hustru fik deres første Barn ved Juletid 1706. Det var en Dreng, der blev kaldt Lars efter Konens afdøde Mand, en Pietetshandling, der havde Hævd og jævnlig fandt Sted under tilsvarende Omstændigheder. Hans Staffensen fra Espe var til Stede som Fadder. Han døde et Par Aar efter, 74 Aar gammel. 1710 blev der atter født en Dreng på Langkildegården, og han fik sin Fars Navn: Hans. Dette Navn har i snart halvtredie Hundrede Aar inden for Slægten kæmpet med Rasmus om Overtaget og har —

*) Denne Ret bortfaldt ved den såkaldte Fyns Vedtægt 1473.

***) Indenfor Fællesskabet havde Gården desuden omtr. 25 Td. Land. Den havde ved Matrikuleringen 1844 c. 185 Td.

****) Maksimum for hele Landet var 800 Rdl.

sportslig udtrykt — sejret på Points. En lille Pige blev født 1715 og kom til at hedde *Birte*. Skønt hun efterlod sig et talrigt Afkom og mødte op, hver Gang der var Barsedåb i Slægten, havde hun ikke Held til at føre det kønne Pigenavn videre; — *Ane* og *Maren* breder sig uhæmmet gennem et helt Aarhundrede. Men 1778 kom der en lille ung Kone på Langkildegården, den 18-årige Kirsten Pedersdatter. Hendes Navn er gået videre i Slægten sidenhen.

Gårdens Navn gik hurtig over til at blive Slægtens. Allerede i et Skattemandtæl af 1710 kaldes den nye Fæster Rasmus Langkild, og dette Efternavn følger begge hans Sønner, skønt den ældste, som vi skal se, bosatte sig andet Steds.

Der går i øvrigt nu en Række Aar, hvor der ikke vides meget om Folkene på Gården. Kirkebogen har en Lakune, der bl. a. unddrager os Muligheden for ad den Vej at dokumentere — hvad vi ved andet Steds fra — at Birte stod Brud, da hun var 15 Aar. Lars træffer vi i Begyndelsen af 1730'erne i Svendborg, hvor han har slået sig på Handelen. Det blev Hans, der fastholdt Tilknytningen til Gården.

1736 udstedes der nemlig på Ørbæklunde et nyt Fæstebrev.³³ Til Stede er den gamle Fæster og Sønnen Hans, og det er ham, Brevet udstedes til, idet hans Overtagelse af Gården dog udskydes, til hans Forældre dør eller frivilligt overlader ham Styret. Det er bemærkelsesværdigt, at denne Fornyelse af Fæstet finder Sted på et Tidspunkt, da dansk Landbrug frembød et mørkt og trøstesløst Billede: Tredive af det 18. Aarhundrede var en Krisetid, og alle Vegne fra lød der Klager over Vanskelighederne ved at klare sig. Men her møder altså en fynsk Bonde og hans Søn frem med friskt Håb til Fremtiden. I Indfæstning lægger den gamle 150 blanke Daler på Bordet foran Nådigfruen — Matthias Rosenvinge var forlængst død — og dette gør et så gunstigt Indtryk på hende, at hun giver Dokumentet følgende Påtegning: „Forskrevne 150 Rdl. haver Monsieur Hansen rigtig leveret mig.

Anne Margrethe Wulff
sal. Rosenvinges.“

Det turde være en Sjældenhed i 1736, at Nådigherskabet på et Gods titulerede en af sine Fæstere som Monsieur N. N.!*)

Da Rasmus Hansen 1705 havde underskrevet sit Fæstebrev, var det på den for Bønder sædvanlige Måde: med et ubehjælpsomt R.H.S. 1736 underskrives Dokumentet af Sønnen på begge Vegne: Rasmus Hansen Langkild — Hans Rasmussen Langkild — står der med en Anelse af Selvfølelse.

Få Aar efter trækker de gamle sig tilbage som Aftægtsfolk og dør i Slutningen af 1740'erne. Deres Søn Hans Rasmussen Langkilde, der var blevet gift med en Gårdmandsdatter fra Bobjerg, Anne Christoffersdatter, overtager dermed Styret og øjensynlig med Held: En i 1743 udskreven Ekstraskat bringer for Dagen, at han har en „angiven Formue“ på 432 Rdl. Nutidserfaringer med Hensyn til angivne Formuer leder til den Antagelse, at han måske nok har haft lidt mere. En Snæs Aar senere er det i hvert Fald en Kendsgerning: Regnskabet for udskreven såkaldt Procentskat viser, at han ejer Obligationer med Sikkerhed i Huse i Svendborg. Og nu nærmer vi os Aarhundredets Slutning med stigende Priser på Landbrugsfrembringelser og med nye Tanker til Landbrugets Højnelse. Rundt om i driftige Bønders Gårde drømmes der om Selveje og Frigørelse for Fællesskabet.

Det blev dog ikke Hans Rasmussen Langkilde, der oplevede dette. Men sin Slægts Tilknytning til Gården nåede han at få sikret.

En Julidag 1777 står Fader og Søn atter på Ørbæklunde, og et nyt Fæstebrev ligger færdigt til Indløsning og Underskrift.³⁴ Herremanden hedder denne Gang Carl Adolf von Linstow, Ridder, Hans kgl. Majestæts Kammerherre og Hofmester hos Hendes kgl. Højhed Prinsesse Charlotte Amalia, samt Herre til Ørbæklunde. Over for så høje Titler kommer den nye Monsieur Hansen naturligvis noget til kort,

*) Så påfaldende virker dette, at det bør tilføjes som en Mulighed, at den Monsieur Hansen, som har „leveret“ Fruen de 150 Rdl., er Fuldmægtigen (Ridefogden) Johan Otto Hansen. Imidlertid er det en Kendsgerning, at den unge Fæster et Par Aar senere optræder som en Slags Vice-Fuldmægtig, fremstiller Synsmænd for Herredstinget og begærer Tingsvidne på Herskabets Vegne; en Særstilling blandt sine Standsfæller har han altså haft.

og Betingelserne i det Fæstebrev, han underskriver, er kendelig strammere end i noget af de tidligere udstedte, men Fader og Søn har sikkert med Glæde og Stolthed talt de 400 Rdl. op, som Indfæstningen nu er sat til. Bunden var heller ingenlunde skrabet dermed: fire Aar senere *køber*³⁵ den her nævnte Søn, Hans Hansen Langkilde, sin Fædrenegård for nøjagtig det 10-dobbelte,*) og noget senere bliver hans ældre Broder Rasmus ved Køb Ejer af Herregården Biskopstorp på Langeland.

Når Langkilderne i Fynske Aarbøger II₃ har fået et lidt uskånsonst Eftermæle, beror det bl. a. på Ukendskab til den Del af Slægtens Fortid, som er fremdraget her. Den unge Mand, om hvem det på det anførte Sted S. 366 fortælles, at han indledte et Frieri med at lade Slægten vide, at den var kommet sovende til sin Velstand — og som i øvrigt selv ved sit Giftermål gjorde Springavancementet fra Huslærer til Herremand ganske „sovende“ — kan ikke have vidst noget om, at der mer end et Aarhundrede før Konjunkturopgangen i 1830'erne — sandsynligvis begyndende i Fæstegården i Espe — var lagt Daler til Daler i de Strømpeskafter, der gik i Arv fra Fader til Søn, indtil Hans Rasmussen Langkilde fandt på bedre og mere lønnende Anbringelsesmåder. Denne Mand har Krav på hædrende Omtale, også uden for sin Slægt. Om en af hans samtidige Standsfæller meddeler Tidsskriftet *Minerva* 1788**), at han som Fæster og senere Ejer af en Gård under Bernstorff Gods klarede sig så godt, at han ved sin Død efterlod sig en gældfri Gård og 1000 Rdl. til hver af sine 8 Døtre; — sligt lod sig altså gøre. Hans Rasmussen Langkilde har næppe præsteret mindre, men nøjagtig lader det sig ikke opgøre, hvad han efterlod sig. Ganske vist er der foretaget Skifte både ved hans Hustrus Død 1777 og ved hans egen 1778.³⁶ Disse Skifter er på deres Vis ikke uinteressante, men meget meddelsomme er de ikke. Et Skifte får man jo mest ud af, når Arvingerne har været rigtig godt

*) Hvoraf 2600 Rdl. dog tilvejebragtes ved Optagelse af et Prioritetslån, som Amtmanden, Baron A. C. Holsten, ydede.

**) Her citeret efter F. Skrubbeltang: Husmand og Inderste. S. 109.

uenige; så er det, alle Boets Effekter, lige ned til skårede Fade og kassable Gangklæder, kommer for Dagens Lys og bliver vurderet. Men de her omtalte Skifter er rene Formaliteter; den gamle Fæster *har* foretaget Delingen mellem sine Børn, og hans Autoritet og Arvingernes Sammenhold afviser al kontrollerende Indblanding udefra. Skiftefogden er mødt med et Par Vurderingsmænd, som han formaner til at forrette deres Hverv, som de det vil forsvare for Gud og Mennesker, og han har endog tilført Protokollen: „. . . og blev da begyndt med Vurderingen og forefandtes som følger;“ — men på dette Tidspunkt „fremkom Arvingerne og enstemmig begærede, at Boen maatte forskaanes for Vidtløftigheder, da de deklarerede, at de ikke fordrede mere . . . end som de bckommet have.“ Før at Skiftefogden dog ikke skal være gået helt forgæves, har man ladet den endelige Fastsættelse af den yngste Søns Arvelod stå hen — han var umyndig —, og det viser sig, at der endnu tilkommer ham 150 Rdl. samt „et Bæst, to Køer, en Egekiste og et Sengested“. De ældre Brødrers ovenfor nævnte Gårdkøb gør det sandsynligt, at denne Restarv kun var en ringe Del af, hvad unge Søren Hansen Langkilde modtog ved Skiftet efter Faderen.

Hans Hansen Langkilde, der 1781 foretog det afgørende Skridt fra Fæster til Ejer af Slægtsgården, er den nuværende Besidders Oldefar. Han døde 1827, 75 Aar gammel.

* *

*

Der var en Tid, da det så at sige var på Moden at fremstille Bondestandens Kår før Landboreformerne i de mørkeste Farver. Provisorietiden med dens skarpe Modsætningsforhold mellem Godsejere og Bønder havde Brug for en sådan Fremstilling. Et synligt Minde derom har vi i Hørups Statue i Kongens Have, på hvis Fodstykke Bønder på Træhest og Bønder trællende under en Ridefogeds Pisk anskueliggør, hvad det er, den vrede Mand på Talerstolen raser imod.

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Udsnit af Tingsvidnet af 1497. I Linie 6 fra nedten læses: jørgen hansen
 i swiminge, matz gris i langkill, hans jensen i gultu(ed)

Men der er også Vidnesbyrd af anden Art om Bønders Liv i ældre Tid, og den gamle fynske Gård, hvis Historie her er fortalt, har et sådant Vidnesbyrd at bringe Eftertiden. Det fortæller om en Slægts jævnt stigende Velstand og stadig fastere Tilknytning til Gården, hvis Navn den havde gjort til sit.

Et Vidnesbyrd om trygge og gode Forhold blandt fynske Bønder, der jo i Virkeligheden bekræfter, hvad *matz griis i langkill* for 450 Aar siden var med at gøre vitterligt!

KILDEHENVISNINGER OG NOTER

1) Stedet er ikke undersøgt af Nationalmuseet, men forskellige Fund, bl. a. af en Guldring, som Frederik VII fik af den daværende Ejer, viser, at det har været beboet i Oldtiden. En Indberetning om arkæologiske Mærkværdigheder, som Kapellanen i Stenstrup-Lunde (Olivarius) indsendte 1808 (Nationalmuseets Bibliotek), indeholder intet om Højen eller „Herregården“. — 2) Geodætisk Instituts Målebordsblad 3917 med Vandskelslinier. — 3) Lektor ved Universitetet *Poul Andersen* har vist mig den Velvilje at afgive et Skøn over Navnets Oprindelse. — 4) Høje har 1688 14 Gårde, de to andre Byer hver 6. Der er ingen Husmænd med Jord i Lunde og Bobjerg; i Høje er der 1 Husmand med lidt Jord samt et Smedehus, hvis Indehaver har Brugen af 2644 Kvadratalen, som tilhører samtlige Bymænd. Antallet af Husmænd med Jord synes at have været det samme i 1537 (se Kildehenvisn. 10). Der har dog utvivlsomt været en Del „Inderster“ på Gårdene. — 5) Folketællingen 1787 har i alt i Sognet 393 Personer. Heraf bor kun 13 i „Udstæderne“, d. v. s. Vanmosehus, Kokkenborg og Ellehave. Dertil kommer 11 på Langkildegård; Resten — 370 eller 94 pCt. — bor i Landsbyerne. Der nævnes nu et betydeligt Antal Husmænd og Inderster med egen Husstand. — 6) Langkildegårds Andel i Bymarken antyder en særlig Tilknytning til Bobjerg: Gården har Agre i Lellings Vænge, hvad ellers kun Bobjerg og en enkelt Gård i Høje har. Tænkelig er det vel, at Bobjerg-Gårdene og Langkildegård er omtrent samtidige Udflyttere fra Hovedbyen Høje. — 7) Matriklen af 1688, Markbog Nr. 371, Modelbog Nr. 1721. Henrik Pedersen: Det danske Landbrug 1688. — 8) Alle Gårde i Sognet har Agre i Gammelhøjs Mark, men en enkelt Gård i Bobjerg har overhovedet ingen Agre i Sundsmark og Surhøjs Mark! Alle har — ganske uden Hensyn til Størrelse — „it stöcke jord“ på 75 Kvadratalen god Rugjord. I øvrigt er det formentlig ugørligt at påvise bestemte Regler for Jordens Fordeling. Dog har, hvad P. Lauridsen kalder „Fraliggenhed“, spillet en Rolle: Lunde har sin meste Jord i Sundsmark, hvor Bobjerg til Gengæld har meget lidt Jord. De tre Bymarker er af højst ulige Størrelse; Forholdet Gammelhøje M. : Sundsm. : Surhøje M. er omtrent som 21 : 15 : 11. Trevangsbruget har imidlertid kunnet gen-

nemføres nogenlunde regelmæssigt ved Hjælp af de senere inddragne Marker. At dette er tilstræbt, synes f. Eks. at fremgå af den Omstændighed, at Lellings Vænge (se Note 6) 1682 var tilsæt med Rug, hvorved Bobjergs ringe Andel i Aarets Rugmark (Sundsmark) opvejes. — ⁹) Regnskaber for Nyborg Len 1578—1660. — ¹⁰) Rigsarkivets Registr. 108 A., S. 29. — ¹¹) Kronens Skøder 19/10 1629. Jacob Ulfeldt fik 1627 Gården som Del af et Pant for 1000 Dalers Forstrækning til Kronen. Dette Pant skulde have været indløst 1633, men i Mellemtiden var Langkildegården mageskiftet med en Gård i Sandager. (Danske Kancelli: Koncepter og Indlæg til Forsikringsbreve for ydet Forstrækning 1627—33. R. A.) — ¹²⁻¹³) Ørbækklunde Godsarkiv (L. A.). — ¹⁴) Modelbog Nr. 1721. — ¹⁵⁻¹⁷) Ørbækklunde Godsarkiv. — ¹⁸⁻¹⁹) Sunds-Gudme Herreds Tingbog. Sagen blev igen taget op af Kommissionen af 13. Juli 1717 over Rytter- og Reluitionsgodset på Fyn, hvis Arkiv (R. A.) indeholder mange interessante Enkeltheder. — ²⁰) Der hentydes utvivlsomt til den totale Solformørkelse, som indtraf d. 12. Aug. 1654. Dens Kerneskygge gik netop over denne Egn. Se J. F. Schroeter: Sonnenfinsternisse, S. 64, Kort Nr. 1296. — ²¹⁻²²) Matrikelarkivet. (Udskiftningsforretningen findes også i Landsarkivet.) Indberetninger om Forandring i Landvæsen og Fællesskabets Ophævelse 1773—1809. R. A. — ²³) Gården Kroghenlund i Stenstrup Sogn er oprettet af ham ved Fraskiftning af Jord fra Løjtved. — ²⁴) Tingsvidnet, på Pergament og stærkt medtaget, findes i Rigsarkivet. Det er gengivet i Ny Danske Magazin V, S. 149, hvor Gårdens Navn er læst som langkell. Det må formentlig være forsvarligt at læse det som langkill: Bogstavet *i* mangler flere Steder i Dokumentet en Prik, men *e* mangler intet Sted den fritsvævende Tøddel foroven til højre, som er karakteristisk i den anvendte Skrift. At Mads Griis var Selvejer, måske Væbner, fremgår formentlig af hans Medvirken ved de to omtalte Retssager (jvnf. Arups Danmarkshistorie II, S. 123). — ²⁵) Se 10. — ²⁶) Regnskab for Nyborg Len 1624—25. — ²⁷) Anders Eriksen blev begravet 19/3 1689. I Skattemandtalen for samme Aar nævnes hans Enke. Det er vel derfor rimeligt at antage, at den Ane Rasmusdatter „i Langkild“, som 23/6 s. A. bliver viet til Laurits Sørensen, er den omtalte Enke; Anders Eriksens Datter kan det jo ikke være. — ²⁸) Regnskab for Ekstraskatter 1610 og følgende Aar. — ²⁹) Ørbækklundes Fæsteprotokol er først påbegyndt 1719, da det blev pålagt Godserne at føre en sådan Protokol; men en Del ældre Fæstebreve er indført. — ³⁰) Mens man vistnok i Reglen lod omtr. 3 Måneder hengå, inden en Enke blev viet til sin nye Mand, kunde *Trolovelse*, der jo dengang krævede Kirkens Medvirken, godt finde Sted med det samme. Espe Kirkebog 1695 har et Eksempel på, at en Enke i Mellemtiden har fået et Barn af sit første Ægteskab. — Når det drejede sig om en *Enkemand*, kunde det gå betydelig hurtigere med Trolovelse og Vielse: Espe Kirkebog 1700 har en Fæster, hvis Hustru døde i Barselseng 28/6 og blev begravet samme Dag; 4/7 blev Enkemanden trolovet med en Pige i Sognet, og 8/8 blev de viet. — ³¹) O. H. Larsen: Landbrugets Historie og Statistik, S. 127. Estrup: Om Livsfæste. — ³²⁻³⁴) Ørbækklunde Godsarkiv (L. A.). Det vil bemærkes, at Hoveriet for Langkildegårdens Vedkommende er afløst af en Pengeafgift mindst en Snes Aar før Lovgivningen tog fat på dette Spørgsmål. Det er sket, mens Rosenvinges Enke styrede Godset, idet en Jordebog, som er vedhæftet Skødet til Bang Himmelstrup 1752, nævner det. — ³⁵) Det kan forekomme besynderligt, at Hans Hansen Langkilde foretager dette Skridt få Aar

efter, at han med betydelige Udgifter har fæstet Gården på Livstid og på Vilkår, der med de opadgående Konjunkturer i Erindring må betegnes som fordelagtige. Grunden er vistnok, at man ved denne Tid var begyndt at benytte sig af en Bestemmelse i Danske Lov (3—13—3), hvorefter en Husbond, der selv vilde bebo en Fæstegård, kunde opsige Fæsteren til Fraflytning. Denne Bestemmelse blev først ved Forordning af 16/1 1789 indskrænket til kun at gælde den „Jorddrot“, der havde udstedt Fæstebrevet. (Hans Jensen: Dansk Jordpolitik 1757—1919, S. 157 f.) Hans Hansen Langkilde har altså ydet et Offer for at være sikker på at beholde sin Gård. — ³⁶⁾ Da den ældste bevarede Skifteprotokol for Ørbæklunde Gods kun når tilbage til 1768, kan vi heller ikke ad den Vej få noget at vide om, hvad han ejede, da han *overtog* Gården.

Foruden de foran anførte Kilder er benyttet:

Nationalmuseets Sognebeskrivelser. Lunde Sogn.

Stednavneudvalgets topografiske Samling. Lunde Sogn.

Kirkebøgerne for Lunde og for Espe.

C. V. Langkilde: Stamtavle over Familien Langkilde. (Kbhv. 1889.)